

VĀRDA BRĪVĪBAS IEROBEŽOŠANA UN AIZSARDZĪBA: KRIMINĀLTIESISKIE RISINĀJUMI NAIDA RUNAS UN AIZSKAROŠA SATURA KONTEKSTĀ

RESTRICTIONS AND PROTECTION OF FREEDOM OF EXPRESSION: CRIMINAL JUSTICE SOLUTIONS IN THE CONTEXT OF HATE SPEECH AND OFFENSIVE CONTENT

Ēriks Treļš, *Dr. iur.*

Valsts policijas koledžas docents

Summary

The invasion of Ukraine by the Russian Federation and the hostilities in its territory contributed to the activities of persons disloyal to the Republic of Latvia, including the dissemination of hostile content both in the internet environment and in public places during unauthorized events. The author of this article seeks to determine the boundary between the right to freedom of expression on one hand, and the prevention of the dissemination of hateful content on the other.

Atslēgvārdi: vārda brīvība, naida runa, nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšana, sociālā naida un nesaticības izraisīšana

Keywords: freedom of expression, hate speech, triggering of national, ethnic and racial hatred, incitement of social hatred and enmity

Ievads

Latvijas Republikas Satversmes 100. pants nosaka: “Ikvienam ir tiesības uz vārda brīvību, kas ietver tiesības brīvi iegūt, paturēt un izplatīt informāciju, paust savus uzskatus. Cenzūra ir aizliegta.”¹ Tomēr vārda brīvība nenozīmē visatļautību, un tā likumā paredzētos gadījumos var būt ierobežota.

Šī raksta autors kopā ar Valsts policijas koledžas docenti Ilzi Sokolovsku, analizējot normatīvā regulējuma attīstību Latvijā lietās par naida izraisīšanu, jau iepriekš bija nonākuši pie secinājumiem, ka “naida vai nesaticības izraisīšana pret sociālo grupu vai tās pārstāvi apdraud sabiedrībā pastāvošo grupu sociālo vienlīdzību” un ka

¹ Latvijas Republikas Satversme: LV likums. Pieņemts 15.02.1922. [01.01.2019. red.]

“apdraudējums kādai no sabiedrībā pastāvošām sociālām grupām ir apdraudējums valstij kopumā”². Naidīga satura izplatīšana interneta vidē un naida izraisīšana reālā vidē iziet ārpus vārda brīvības robežām, jo cilvēktiesību aizsardzības kontekstā apdraud citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu un sabiedrības drošību, kā arī citas ar likumu aizsargājamās intereses.

Kontekstā ar naida izraisīšanu gan sabiedrībā, gan zinātnieku un lietpratēju vidū bieži tiek lietoti jēdzieni “naida noziegums” un “naida runa”. Abi jēdzieni nav nostiprināti Latvijas normatīvajā regulējumā. Eiropas Padomes skaidrojumā attiecībā uz jēdzienu “naida runa” tiek atzīmēts, ka tā pārklāj visas izteiksmes formas, kas izplata, mudina, veicina vai attaisno rasistisku naidu, ksenofobiju, antisemitismu vai citas naida formas, kas balstītas uz neiecietību, iekļaujot neiecietību, kas nāk no agresīva nacionālisma, etnocentrisma, diskriminācijas un naida pret minoritātēm, migrantiem un ārvalstu izcelsmes cilvēkiem.³

Latvijas Republikas Tiesībsarga biroja veiktajā pētījumā attiecībā uz jēdziena “naida noziegums” izmantošanu Latvijas normatīvajā regulējumā ir atrunāts, ka “nepieciešams konstatēt divus kritērijus: (a) noziedzīgā nodarījuma sastāvs ir iekļauts Krimināllikumā; (b) noziedzīgā nodarījumā ir konstatējams naida motīvs pret konkrētu aizsargājamo sabiedrības grupu”⁴. Visbiežāk jēdzienus “naida noziegums” un “naida runa” piemin kontekstā ar Krimināllikuma 78. pantā “Nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšana” un 150. pantā “Sociālā naida un nesaticības izraisīšana” paredzētajiem nodarījumiem. Krimināllikuma 78. pants paredz atbildību “par darbību, kas vērsta uz nacionālā, etniskā, rasu vai reliģiskā naida vai nesaticības izraisīšanu”, bet 150. pants – “par darbību, kas vērsta uz naida vai nesaticības izraisīšanu atkarībā no personas dzimuma, vecuma, invaliditātes vai jebkuru citu pazīmju dēļ, ja ar to radīts būtisks kaitējums”⁵. 2021. gada 6. jūlijā tika veikti grozījumi Krimināllikuma 48. panta “Atbildību pastiprinošie apstākļi” pirmajā daļā, papildinot paredzēto apstākļu uzskaitījumu un nosakot, ka par atbildību pastiprinošo var atzīt apstākli, ka “noziedzīgs nodarījums izdarīts rasistisku, nacionālu, etnisku vai reliģisku motīvu vai sociālā naida dēļ”⁶.

Statistiskie dati liecina, ka naida izraisīšana nezaudē savu aktualitāti Latvijas teritorijā. Saskaņā ar Iekšlietu ministrijas Informācijas centra datiem, pēdējo desmit gadu laikā pēc Krimināllikuma 78. panta tika uzsākti 109 kriminālprocesi (2015. gadā – 10, 2016. gadā – 6, 2017. gadā – 1, 2018. gadā – 7, 2019. gadā – 5, 2020. gadā – 5, 2021. gadā – 4, 2022. gadā – 32, 2023. gadā – 10, 2024. gadā – 29) un pēc Krimināllikuma 150. panta – 38 kriminālprocesi (2015. gadā – 1, 2016. gadā – 5,

² Treļš Ē., Sokolovska I. Kriminālatbildības par naida izraisīšanu Latvijā vēsturiskā attīstība un nākotnes perspektīvas. Grām.: Likumdošana un tās rezultāts Latvijā: pagātnes mācības, mūsdienu tendences, problēmas un risinājumi. Latvijas Universitātes 82. starptautiskās zinātniskās konferences tiesību zinātnes rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2024, 263. lpp. Pieejams: <https://doi.org/10.22364/juzk.82.28> [aplūkots 25.02.2025.]

³ Recommendation No. R (97) 20 of the Committee of Ministers to Member States on “Hate Speech”. Council of Europe. Pieejams: <https://rm.coe.int/1680505d5b> [aplūkots 25.02.2025.]

⁴ Naida runas un naida noziegumu atpazīšanas un izmeklēšanas prakses problēmaspekti Latvijas Republikā. Rīga: Latvijas Republikas Tiesībsarga birojs, 2016, 9. lpp. Pieejams: https://www.tiesibsargs.lv/wp-content/uploads/2022/07/naida_noziegumu_un_naida_runas_izmeklesana_lv_2016_1496214733.pdf [aplūkots 25.02.2025.]

⁵ Krimināllikums: LV likums. Pieņemts 17.06.1998. [01.01.2025. red.]

⁶ Grozījumi Krimināllikumā: LV likums. Pieņemts 06.07.2021. [05.08.2021. red.]

2017. gadā – 2, 2018. gadā – 0, 2019. gadā – 2, 2020. gadā – 11, 2021. gadā – 6, 2022. gadā – 6, 2023. gadā – 1, 2024. gadā – 4).⁷ Latvijas Republikas teritorijā naida noziegumi galvenokārt izpaužas kā naida runa, aizvainojošu komentāru un publikāciju ievietošana internetā, izmantojot automatizētu datu apstrādes sistēmu, lai veiktu darbības, kas vērstas uz naida vai nesaticības izraisīšanu.⁸

Krievijas Federācijas iebrukums Ukrainā un karadarbība tās teritorijā veicināja Latvijas Republikai nelojālo personu aktivitātes, tai skaitā naidīgā satura izplatīšanu gan interneta vidē, gan sabiedriskās vietās nesankcionēto pasākumu laikā,⁹ kas savukārt ietekmēja Krimināllikuma 78. pantā paredzēto nodarījumu skaita ievērojamo pieaugumu 2022. gadā. Publiskā pārskatā par Valsts drošības dienesta darbību tiek norādīts, ka “pieauguma pamatā bija noziegumi, kuru novēršana ir sarežģīta, proti, naida runas gadījumi, kas izpaudās Krievijas agresijas noliegšanā, īstenoto kara noziegumu attaisnošanā, starpetniskā naida izraisīšanā”¹⁰. Diemžēl karš turpinājās, un arī 2025. gadā publicētajā “Publiskajā pārskatā par Valsts drošības dienesta darbību 2024. gadā” ir norādīts, ka 2024. gadā biežākais kriminālprocesu uzsākšanas iemesls “bija tā dēvētā naida runa Krievijas agresijas un interešu atbalstam, kas bijusi starp biežākajiem kriminālprocesu sākšanas iemesliem arī iepriekšējos gados”¹¹.

Iekšlietu ministrijas Informācijas centra dati liecina, ka laika posmā no 2009. gada 1. jūlija, kad stājās spēkā grozījumi Krimināllikumā¹², kas paredzēja atbildību par genocīda, nozieguma pret cilvēci, nozieguma pret mieru un kara nozieguma attaisnošanu, līdz 2022. gada 1. janvārim Krimināllikuma 74.¹ pants “Genocīda, nozieguma pret cilvēci, nozieguma pret mieru un kara nozieguma attaisnošana” praksē tika piemērots tikai 7 reizes (2014. gadā – 1, 2018. gadā – 2, 2019. gadā – 2, 2020. gadā – 1, 2021. gadā – 1).¹³ Situācija mainījās pēc 2022. gada 24. februāra, kad trīs mēnešu laikā Krimināllikuma 74.¹ panta kārtībā “uzsākto kriminālprocesu skaits divkārt pārsniedza pēdējo trīspadsmit gadu statistiskos rādītājus”¹⁴. Kopumā 2022. gadā pēc Krimināllikuma 74.¹ panta tika uzsākti 28 kriminālprocesi, 2023. gadā – 14, 2024. gadā – 56.¹⁵

Jāsecina, ka pērn uzsākto kriminālprocesu skaits (56) pārsniedza pēdējo piecpadsmit gadu statistiskos rādītājus (49). Minētais liecina par analizējamā jautājuma aktualitāti Latvijas sabiedrībā un nozīmīgumu valsts tiesībaizsardzības iestāžu

⁷ Kriminālā statistika. Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas Informācijas centrs. Pieejams: <https://www.ic.iem.gov.lv/lv/kriminala-statistika> [aplūkots 25.02.2025.]

⁸ Treļš Ē., Mihailovs I. J. Hate Crimes as a Cultural Phenomenon: the Experience of Latvian Society. Culture Crossroads, 2024, Vol. 25, p. 80. Pieejams: <https://doi.org/10.55877/cc.vol25.472> [aplūkots 25.02.2025.]

⁹ Treļš Ē., Mihailovs I. J. The Concept of Loyalty in Legal Regulation in the Republic of Latvia: Current Situation and Challenges. Journal of the University of Latvia. Law, 2023, Vol. 16, p. 235. Pieejams: <https://doi.org/10.22364/jull.16.14> [aplūkots 25.02.2025.]

¹⁰ Publiskais pārskats par Valsts drošības dienesta darbību 2022. gadā. Rīga: Valsts drošības dienests, 2023, 5. lpp. Pieejams: <https://vdd.gov.lv/noderigi/2022-gada-parskats>; <https://vdd.gov.lv/uploads/materials/39/lv/vdd-2024-gada-parskats.pdf> [aplūkots 25.02.2025.]

¹¹ Publiskais pārskats par Valsts drošības dienesta darbību 2024. gadā. Rīga: Valsts drošības dienests, 2025, 72. lpp. Pieejams: <https://vdd.gov.lv/uploads/materials/39/lv/vdd-2024-gada-parskats.pdf> [aplūkots 25.02.2025.]

¹² Grozījumi Krimināllikumā: LV likums. Pieņemts 21.05.2009. [01.07.2009. red.]

¹³ Kriminālā statistika. 2025.

¹⁴ Treļš Ē. Normatīvā regulējuma problēmjautājumi lietās par naida izraisīšanu. Jurista Vārds, 2022, Nr. 25, 23. lpp. Pieejams: <https://juristavards.lv/doc/281551-normativa-regulejuma-problemjautajumi-lietas-par-naida-izraisisanu/> [aplūkots 25.02.2025.]

¹⁵ Kriminālā statistika. 2025.

darbībā, kas savukārt pieprasa arī zinātnieku un lietpratēju piesaisti ar normatīvo regulējumu un tā piemērošanu saistīto problēmjuautājumu risināšanai.

Raksta mērķis ir analizēt normatīvo regulējumu, kas nodrošina vārda brīvības aizsardzību, nosaka vārda brīvības robežas un paredz atbildību par naida runu un aizskaroša satura izplatīšanu, kā arī minētā regulējuma piemērošanu, konstatēt iespējamās problēmas un piedāvāt tām risinājumus. Darbā izmantotas vispārīgas pētniecības metodes, piemēram, salīdzināšana un apkopojums, cēloņsakarību atklāšana, analīze un sintēze, kā arī tiesību normu interpretācijas metodes: gramatiskā, sistēmiskā, vēsturiskā un teleoloģiskā. Šajā rakstā autors vēlas noskaidrot robežu, kas pastāv starp tiesībām uz vārda brīvību, no vienas puses, un naidīgā satura izplatīšanas nepieļaušanu, no otras puses.

1. Vārda brīvības ierobežošana un aizsardzība cilvēktiesību kontekstā

Latvijas Republikas Satversmes 100. pants ikvienam piešķir tiesības uz vārda brīvību, bet 89. pants, nosakot, ka “valsts atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības saskaņā ar šo Satversmi, likumiem un Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem”, ļauj tiesību piemērotājam izmantot arī starptautisko regulējumu, lai aizsargātu cilvēktiesības, ieskaitot vārda brīvību.

Analizējot Latvijas Republikas Satversmes 89. pantā ietverto normu, Satversmes tiesa vairākkārt ir norādījusi, ka gadījumos, kad ir nepieciešams noskaidrot Latvijas Republikas Satversmē “ietverto cilvēktiesību normu saturu, tās tulkojamas pēc iespējas atbilstoši interpretācijai, kāda tiek lietota starptautisko cilvēktiesību normu piemērošanas praksē”¹⁶. Tas nozīmē, ka Latvijas Republikas Satversme “pēc savas būtības nevar paredzēt mazāku pamattiesību nodrošināšanas jeb aizsardzības apjomu, nekā paredz jebkurš no starptautiskajiem cilvēktiesību aktiem”¹⁷.

Tiesību zinātnieks Juris Rudevskis secina, ka starp Latvijas Republikas Satversmes pamattiesību normām un starptautisko līgumu normām pastāv ciešs sakars. Jāatzīmē, ka Latvijas Republikas Satversmes 89. pants attiecināms tikai uz Latvijai saistošajiem starptautiskajiem līgumiem. Savukārt “Latvijai nesaistoši starptautiski līgumi var tikt izmantoti tikai kā tiesību palīgavots, ja iestāde vai tiesa uzskata to par nepieciešamu”¹⁸. Vārda brīvība Latvijā ir nodrošināta ar tādiem starptautiskiem aktiem

¹⁶ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 30.08.2000. spriedums lietā Nr. 2000-03-01. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/10294-bpar-saeimas-velesanu-likuma-5b-bpanta-5b-bun-6b-bpunkta-un-pilsetas-domes-un-pagasta-padomes-velesanu-likuma-9b-bpanta-5b-bun-6b-bpunkta-atbilstibub-latvijas-republikas-satversmes-89-bunb-101-pantam-eiropas-cilveka-tiesibu-bunb-pamatbrivibu-aizsardzibas-konvencijas-14-pantam-bunb-starptautiska-pakta-bparb-pilsonu-bunb-politiskajam-tiesibam-25-pantam?&search=on> [aplūkots 25.02.2025.]

¹⁷ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 14.09.2005. spriedums lietā Nr. 2005-02-0106. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/116761-par-izglitibas-likuma-59-panta-otras-dalas-otra-teikuma-dala-par-piedalisanos-privato-izglitibas-iestazu-finansesana-ja-tiek-istenotas-izglitibas-programmas-valsts-valoda-atbilstibu-latvijas-republikas-satversmes-91-pantam-un-eiropas-cilveka-tiesibu-un-pamatbrivibu-aizsardzibas-konvencijas-14-pantam-saistiba-ar-pirma-protokola-2-pantu?&search=on> [aplūkots 25.02.2025.]

¹⁸ Rudevskis J. 89. Valsts atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības saskaņā ar šo Satversmi, likumiem un Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem. Grām.: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskajā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 28. lpp.

kā Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija, Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām, Vispārējā cilvēktiesību deklarācija u. c. starptautiskiem dokumentiem.

Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija, nodrošinot tiesības brīvi paust savus uzskatus, vienlaikus 10. panta otrajā daļā atrunā, ka “šo brīvību īstenošana ir saistīta ar pienākumiem un atbildību, tā var tikt pakļauta tādām formalitātēm, nosacījumiem, ierobežojumiem vai sodiem, kas paredzēti likumā un nepieciešami demokrātiskā sabiedrībā, lai aizsargātu valsts drošības, teritoriālās vienotības vai sabiedriskās drošības intereses, nepieļautu nekārtības vai noziegumus, aizsargātu veselību vai morāli, aizsargātu citu cilvēku reputāciju vai tiesības, nepieļautu konfidencialas informācijas izpaušanu vai lai saglabātu tiesas autoritāti un objektivitāti”¹⁹.

Līdzīga atruna atrodama Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 19. panta trešajā daļā: “[...] paredzēto tiesību izmantošana uzliek īpašus pienākumus un atbildību. Tāpēc tā var būt pakļauta zināmiem ierobežojumiem, taču tiem jābūt likumā noteiktiem un nepieciešamiem: (a) citu personu tiesību un reputācijas cienīšanai; (b) nacionālās drošības, sabiedriskās kārtības, sabiedrības veselības vai tikumības aizsardzībai.”²⁰ Savukārt pakta 20. pants papildina minēto: “(1) Jebkāda kara propaganda jāaizliedz ar likumu. (2) Jebkāda rīcība, kas aizstāv nacionālu, rasu vai reliģisku naidu un kūda uz diskrimināciju, naidīgumu vai vardarbību, jāaizliedz ar likumu.”

Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 19. pants garantē katram cilvēkam tiesības uz pārliecības brīvību un tiesības brīvi paust savus uzskatus, kā arī atrunā, ka šīs tiesības ietver brīvību netraucēti palikt pie saviem uzskatiem un brīvību meklēt, saņemt un izplatīt informāciju un idejas ar jebkuriem līdzekļiem neatkarīgi no valstu robežām.²¹

Latvijas Republikas Satversmes 116. pants nosaka iespēju ierobežot cilvēktiesības tikai “likumā paredzētajos gadījumos, lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību”. Satversmes tiesa vairākkārt ir atzinusi, ka nav pieļaujama nekāda patvaļīga pamattiesību ierobežošana un ka tās var būt ierobežotas tikai Latvijas Republikas Satversmē noteiktajos gadījumos, ja to prasa svarīgu sabiedrības interešu aizsardzība un ja tiek ievērots samērīguma princips.²² Attiecībā uz ierobežojumiem būtu jāievēro trīs nosacījumi, tiem jābūt: “(1) noteiktiem ar likumu; (2) attaisnojamiem ar Satversmes 116. pantā paredzētu legītīmu mērķi: citu cilvēku tiesības, demokrātiskā valsts iekārta, sabiedrības drošība, labklājība un tikumība; (3) samērīgiem (proporcionāliem) ar to mērķi”²³.

Satversmes tiesa arī ir norādījusi, ka, nosakot ierobežojumus, “valsts gan nodrošina attiecīgo pamattiesību izmantošanu, gan arī aizsargā citu personu tiesības un

¹⁹ Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. Parakstīta Romā 04.11.1950. [02.10.2013. red.]

²⁰ Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām. Parakstīts Ņujorkā 16.12.1966. [04.10.2023. red.]

²¹ Vispārējā cilvēktiesību deklarācija. Parakstīta Ņujorkā 10.12.1948. [04.10.2023. red.]

²² Latvijas Republikas Satversmes tiesas 11.04.2006. spriedums lietā Nr. 2005-24-01. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/132998-par-korupcijas-noversanas-un-apkarosanas-biroja-likuma-5-panta-tresas-dalas-8-punkta-atbilstibu-latvijas-republikas-satversmes-101-panta-pirmajai-dalai?&search=on> [aplūkots 25.02.2025.]

²³ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 23.09.2002. spriedums lietā Nr. 2002-08-01. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/66682-par-saeimas-velesanu-likuma-38-panta-pirmas-dalas-otra-teikuma-atbilstibu-satversmes-6-8-91-un-116-pantam> [aplūkots 25.02.2025.]

pārējās konstitucionālās vērtības”²⁴. Šajā sakarā tiesību zinātnieks Jānis Pleps pilnīgi pamatoti norādījis, ka “pamattiesību ierobežojumu mērķis ir atrast taisnīgu un saprātīgu līdzsvaru starp atsevišķas personas pamattiesībām, no vienas puses, un citām konstitucionālajām vērtībām, no otras puses”²⁵. Turklāt tiesību normai, kas nosaka kādu personas pamattiesību ierobežojumu, jābūt skaidrai un precīzai.²⁶

Atbilstoši Latvijas Republikas Satversmes 89. pantā teiktajam cilvēka pamattiesības tiek atzītas un aizsargātas arī nacionālajā līmenī, iekļaujot cilvēktiesību nodrošinājumu un tā robežas likumos. Piemēram, likuma “Par policiju” 5. panta ceturrtā daļa noteic, ka “tiesību un brīvību ierobežošana ir pieļaujama, tikai pamatojoties uz likumu un likumā noteiktajā kārtībā”, un atrunā, ka gadījumos, “kad policijai nākas ierobežot personu tiesības un brīvības, policijas darbinieks sniedz tām paskaidrojumu, kurā pamato katru konkrēto ierobežojumu”²⁷.

Cilvēktiesību regulējums nacionālajā, reģionālajā un starptautiskajā līmenī nodrošina vārda brīvību visām personām, kas atrodas Latvijas Republikas teritorijā. Turklāt gan nacionālais, gan reģionālais, gan starptautiskais regulējums nepārprotami noteic, ka vārda brīvību var ierobežot, un uzskaita vairākus vārda brīvības ierobežošanas principus. Tas, pirmkārt, ir prasība par šāda ierobežojuma iekļaušanu likumos. Otrkārt, šādam ierobežojumam jābūt objektīvi nepieciešamam. Treškārt, tam jābūt samērīgam, un, ceturtkārt, šis ierobežojums ir vērst uz vienu no šādiem mērķiem: (1) cilvēktiesību aizsardzība; (2) nacionālās drošības (valsts drošības) aizsardzība; (3) valsts teritoriālās vienotības aizsardzība; (4) demokrātiskās valsts iekārtas aizsardzība; (5) sabiedrības drošības aizsardzība; (6) sabiedriskās kārtības nodrošināšana; (7) nacionālā, etniskā, rasu, reliģiskā un cita naida izraisīšanas nepieļaušana; (8) diskriminācijas aizlieguma pārkāpšanas nepieļaušana; (9) vardarbības nepieļaušana; (10) tautas labklājības aizsardzība; (11) sabiedrības veselības aizsardzība; (12) tikumības un morāles aizsardzība; (13) personu reputāciju un tiesību aizsardzība; (14) konfidencialas informācijas izpaušanas nepieļaušana; (15) kara propagandas nepieļaušana; (16) citu likumpārkāpumu nepieļaušana.

Iespējamo apdraudējumu saraksts var būt paplašināts interpretācijas ceļā, ņemot vērā pēdējā punktā paredzēto atrunu. Turklāt daži no uzskaitījuma minētajiem punktiem ir savstarpēji cieši saistīti un var ietvert arī vairākus apakšpunktus. Piemēram, “sabiedriskā drošība ir nacionālās drošības veids un nedalāmā daļa”²⁸, bet sabiedriskā kārtība ir sabiedriskās drošības elements. Sabiedriskās drošības apdraudējumi ietver

²⁴ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 16.05.2007. spriedums lietā Nr. 2006-42-01. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/157485-par-streiku-likuma-24-panta-tresas-dalas-atbilstibu-latvijas-republikas-satversmes-108-pantam> [aplūkots 25.02.2025.]

²⁵ Pleps J. 116. Personas tiesības, kas noteiktas Satversmes deviņdesmit sestajā, deviņdesmit septītajā, deviņdesmit astotajā, simtajā, simt otrajā, simt trešajā, simt sestajā un simt astotajā pantā, var ierobežot likumā paredzētajos gadījumos, lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību. Uz šajā pantā minēto nosacījumu pamata var ierobežot arī reliģiskās pārliecības paušanu. Grām.: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskajā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 763. lpp.

²⁶ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 06.02.2006. spriedums lietā Nr. 2005-17-01. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/127650-par-latvijas-sodu-izpildes-kodeksa-74-panta-pirmas-dalas-vardu-nosutit-vestules-atbilstibu-latvijas-republikas-satversmes-89-92-un-104-pantam> [aplūkots 25.02.2025.]

²⁷ Par policiju: LV likums. Pieņemts 04.06.1991. [18.12.2024. red.]

²⁸ Treļš Ē., Krutova Ē., Sudārs A., Liepa S. Policijas tiesības. Mācību līdzeklis. Zin. red. Ē. Treļš. Rīga: Valsts policijas koledža, 2022, 346. lpp.

tādus apdraudējumus kā ceļu satiksmes apdraudējumi, ugunsdrošības apdraudējumi, tehniskie apdraudējumi, dabas apdraudējumi u. c.²⁹

Īpaši jāatzīmē, ka pašreizējās ģeopolitiskās situācijas dēļ īpaša nozīme ir kara propagandas nepieļaušanai, kas ietver gan aicinājumus uz agresīvu karu, gan kara noziegumu publisku slavināšanu, noliegšanu, attaisnošanu un rupju noniecināšanu.

2. Vārda brīvības ierobežošana un aizsardzība Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē

Valsts pienākums reaģēt uz pamattiesību apdraudējumiem ir nostiprināts Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē. Piemēram, izskatot lietu “Opuzs pret Turciju” (“Opuz v. Turkey”), Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir atzinusi, ka valstij jābūt spējīgai reaģēt jau uz pamattiesību apdraudējumu, negaidot, kad kāds no sabiedrības locekļiem kļūs par cietušo noziedzīgā nodarījumā.³⁰ Citā lietā – “Načova un citi pret Bulgāriju” (“Nachova and Others v. Bulgaria”) – tiesa ir uzsvērusi, ka valsts institūcijām ir jāizmanto visi līdzekļi, lai nostiprinātu demokrātisku sabiedrību, kurā daudzveidība tiek uztverta nevis kā apdraudējums, bet gan kā sabiedrības bagātināšanas avots.³¹ Lietā “Jotova pret Bulgāriju” (“Yotova v. Bulgaria”) tiesa ir norādījusi: ja lietā ir aizdomas, ka noziegums veikts, pamatojoties uz rasistiskiem, etniskiem vai citu aizliegtu pamatu motīviem, valsts tiesību aizsardzības iestādēm ir jāizmeklē un jāizvērtē šādu aizdomu pamatotība. Ja policija, prokuratūra un tiesas šādu procesuālo pienākumu nav ievērojušas, tas jau pats par sevi rada pamatu cilvēktiesību pārkāpumam.³²

Neraugoties uz līdzšinējo Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksi un tās aicinājumiem stiprināt tiesībsargājošo iestāžu kapacitāti cīņai ar naida noziegumiem, līdzīga rakstura noziegumi turpina notikt gan Eiropas valstīs, gan citviet pasaulē, un ne vienmēr tiesībsargājošo iestāžu amatpersonu darbība ir atbilstoša normatīvā regulējuma prasībām. Diemžēl arī Latvija nav kļuvusi par izņēmumu un līdzīga satura atzinumi atrodami arī Eiropas Cilvēktiesību tiesas lietā “Hanovs pret Latviju” (“Hanovs v. Latvia”). Šajā lietā Eiropas Cilvēktiesību tiesa norādīja, ka valstu nespēja vērsties pret naida noziegumiem var normalizēt naidīgu attieksmi pret LGBTI personām, nostiprināt neiecietības un diskriminācijas kultūru un mudināt uz turpmākām līdzīga rakstura darbībām.³³ Tiesa atzīmēja arī, ka tikai efektīvie krimināltiesiskie mehānismi var nodrošināt atbilstošu aizsardzību un kalpot kā preventīvais līdzeklis.³⁴

Vērtējot šo spriedumu, Latvijas Republikas Tieslietu ministrija ir atzinusi, ka “gadījumos, kad ir konstatējamas naida nozieguma pazīmes, ir jāuzsāk kriminālprocess un nodarījumu nevar kvalificēt kā administratīvo pārkāpumu [...] Nav pieļaujama

²⁹ Treļs Ē., Krutova Ē., Sudārs A., Liepa S. 2022, 81.–82. lpp.

³⁰ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 09.06.2009. spriedums lietā Nr. 33401/02, 153. punkts. Pieejams: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-92945> [aplūkots 25.02.2025.]

³¹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 06.07.2005. spriedums lietās Nr. 43577/98 un 43579/98, 145. punkts. Pieejams: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-69630> [aplūkots 25.02.2025.]

³² Eiropas Cilvēktiesību tiesas 23.10.2012. spriedums lietā Nr. 43606/04, 104. punkts. Pieejams: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-114206> [aplūkots 25.02.2025.]

³³ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 18.10.2024. spriedums lietā Nr. 40861/22, 53. punkts. Pieejams: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-235016> [aplūkots 25.02.2025.]

³⁴ Turpat, 32. punkts.

prakse, ka nodarījums, kas publiski tiek vērst pret personu tās piederības dēļ kādai sociālai grupai, lai apkārtējos izraisītu naidu vai nesaticību pret šo sociālo grupu, tiek kvalificēts kā administratīvais pārkāpums [...] Izvērtējot šādus nodarījumus, nevar par pamatu ņemt tikai nodarījuma ārējās pazīmes vai sekas, ir nepieciešams vērtēt kontekstu un motīvus, kādos nodarījums ticis veikts. Konstatējot naida nozieguma pazīmes, to nevar vērtēt kā administratīvo pārkāpumu, jo par naida noziegumiem ir paredzēta tikai kriminālatbildība”³⁵. Autora ieskatā, līdzīga argumentācija attiecināma arī uz gadījumiem, kad, konstatējot naida nozieguma pazīmes, tiek uzsākta policijas resoriskā pārbaude.

Situāciju apgrūtina arī tas, ka pastāv daži Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumi, kuru atzinumos ir novērojama dažādu aizsargājamo interešu sadursme. Tā, piemēram, lietā “Hendisaidis pret Apvienoto Karalisti” (“Handyside v. The United Kingdom”) Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir atzinusi, ka vārda brīvība ir attiecināma ne tikai uz “informāciju” vai “idejām”, kas tiek uztvertas labvēlīgi vai neitrāli, bet arī uz tām, kas apvairo, šokē vai uztrauc kādu sabiedrības daļu.³⁶ Tādas, tiesas ieskatā, ir plurālisma, tolerances un atvērtības prasības, bez kurām nav iespējama “demokrātiska sabiedrība”. Šajā kontekstā tiesa arī norāda, ka ikvienai vārda brīvības jomā noteiktajai “formalitātei”, “nosacījumam”, “ierobežojumam” vai “sodam” jābūt samērīgam ar leģitīmo mērķi, ko tas cenšas sasniegt. Savukārt no lietas “Leidjo un Izorni pret Franciju” (“Lehideux and Isorni v. France”) sprieduma izriet, ka diskutējamās informācijas klāstā ietilpst arī jautājumi par vēsturisko notikumu atšķirīgu interpretāciju, kas varētu aizskart kā vēsturisku notikumu dalībniekus, tā arī viņu radniekus un citas iesaistītas personas.³⁷

Vienlaikus Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē ir lietas, kur tiesa pieprasa stingri vērsties pret naida un neiecietības izplatīšanu. Piemēram, lietā “Erbakans pret Turciju” (“Erbakan v. Turkey”) Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir norādījusi, ka iecietība un visu cilvēku pašcieņas un vienlīdzības ievērošana ir demokrātiskas un plurālistiskas sabiedrības pamats. Ievērojot šo principu, demokrātiskā sabiedrībā ir nepieciešams piemērot sankcijas par jebkādam izteiksmes formām, kas vērstas uz naida un neiecietības izplatīšanu, kurināšanu, stimulēšanu un attaisnošanu.³⁸

Minētais rada nepieciešamību skaidrāk apzināties vārda brīvības robežas Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē. Izskatot lietas par naida izraisīšanu un vārda brīvību, Eiropas Cilvēktiesību tiesa izmanto divas pieejas, kuras paredz Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. Pirmā balstās uz 10. panta otrajā daļā paredzētām iespējām ierobežot vārda brīvību, bet otrā – uz 17. pantā iekļauto normu, kas paredz, ka “nekas no šajā Konvencijā minētā nevar tikt iztulkots kā jebkādas valsts, grupas vai personas jebkādas tiesības iesaistīties jebkurā darbībā vai veikt jebkuru darbību, kuras mērķis ir likvidēt jebkuras no šeit minētajām tiesībām un brīvībām vai ierobežot tās lielākā mērā, nekā tas noteikts šajā Konvencijā”. Analizējot

³⁵ Par naida noziegumu kvalifikāciju. Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas 31.01.2025. vēstule Nr. 1-17/369. Nepublicētais materiāls.

³⁶ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 07.12.1976. spriedums lietā Nr. 5493/72, 49. punkts. Pieejams: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57499> [aplūkots 25.02.2025.]

³⁷ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 23.09.1998. spriedums lietā Nr. 24662/94. Pieejams: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58245> [aplūkots 15.02.2025.]

³⁸ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 06.10.2006. spriedums lietā Nr. 59405/00, 56. punkts. Pieejams: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-76232> [aplūkots 25.02.2025.]

Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 10. panta otrajā daļā un 17. pantā iekļauto normu konkurenci, Eiropas Cilvēktiesību tiesa paredz izslēgšanu no Konvencijas aizsardzības. Piemēram, lietā “Sero pret Franciju” (“Seurot v. France”) tiesa norāda, ka tai nav šaubu, ka jebkurš izteikums, kas ir vērsts pret Konvencijas pamatvērtībām, tiktu izslēgts no 10. panta [vārda brīvības] aizsardzības, pamatojoties uz 17. pantu [tiesību ļaunprātīgas izmantošanas aizliegums].³⁹

Eiropas Cilvēktiesību tiesa vairākkārt ir secinājusi, ka pieteikuma iesniedzēji bija mēģinājuši novirzīt Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 10. pantu no tā patiesā mērķa, izmantojot savas vārda brīvības tiesības mērķiem, kas nebija savienojami ar šīs Konvencijas būtību un garu un kas, ja tiktu pieļauti, veicinātu Konvencijā noteikto tiesību un brīvību iznīcināšanu. Šāds secinājums bija, piemēram, lietā “M. Bala M. Bala pret Franciju” (“M’Bala M’Bala v. France”), kad tiesa konstatējusi, ka personas pazemoja ebrejus, kas bija nacistu deportācijas upuri, un atzinusi, ka tas bija naidis un antisemitisms, kā arī holokausta noliegšana.⁴⁰

Eiropas Cilvēktiesību tiesa savos spriedumos atzinusi, ka ar tiesībām uz vārda brīvību nav savienojami tie pieteikumi, kuri iedvesmoti ar totalitārām doktrīnām vai kuros paustās idejas rada draudus demokrātiskajai iekārtai un var novest pie totalitārā režīma atjaunošanas. Piemēram, lietā “Šimeneks pret Austriju” (“Schimanek v. Austria”), kurā personas pieteikums bija saistīts ar liegumu tai izplatīt nacionālsociālistu idejas, Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir norādījusi, ka Austrijā, ņemot vērā šīs valsts vēsturisko pagātņi, aizliegums veikt darbības, kas ietver nacionālsociālisma ideju pāušanu, ir likumīgs.⁴¹

Eiropas Cilvēktiesību tiesas izpratnē politiķiem vārda brīvības ierobežošanas kontekstā nav nepieciešama īpaša aizsardzība. Piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesa lietā “Kastelss pret Spāniju” (“Castells v. Spain”) ir atzinusi, ka vārda brīvība ietver tiesības kritizēt valdību.⁴² Šis Eiropas Cilvēktiesību tiesas atzinums paver iespēju valsts iedzīvotājiem vērsties pret politiķiem un valsts ierēdņiem un kritizēt viņu darbību.

Līdzīgi nosacījumi attiecināmi uz visu valsts pārvaldi un tās nodarbinātām personām, ieskaitot tiesībsargājošo iestāžu darbiniekus. Eiropas Cilvēktiesību tiesa lietā “Sava Terentjevs pret Krieviju” (“Savva Terentyev v. Russia”) atzinusi, ka tiesībaizsardzības iestādes un tostarp policiju diez vai var raksturot kā neaizsargāto minoritāti vai grupu, kas ilgstoši bija apspiesta vai atradās nevienlīdzīgā stāvoklī vai kas saskaras ar ilgstošiem aizspriedumiem, naidīgumu un diskrimināciju, vai kas ir ietekmējama citu iemeslu dēļ un kurai šo iemeslu dēļ ir nepieciešama pastiprināta aizsardzība pret apvainojumiem, apsmiešanu vai apmelošanu.⁴³ Vienlaikus jāpatur prātā iespēja personai vērsties tiesā civiltiesiskā kārtā gadījumos, kad tā bijusi aizskarta personīgi.

³⁹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 18.05.2004. lēmums lietā Nr. 57383/00. Pieejams: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-45005> [aplūkots 25.02.2025.]

⁴⁰ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 20.10.2015. lēmums lietā Nr. 25239/13, 39. punkts. Pieejams: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-160358> [aplūkots 25.02.2025.]

⁴¹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 01.02.2000. lēmums lietā Nr. 32307/96. Pieejams: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-24075> [aplūkots 25.02.2025.]

⁴² Eiropas Cilvēktiesību tiesas 23.04.1992. spriedums lietā Nr. 11798/85, 46. punkts. Pieejams: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57772> [aplūkots 25.02.2025.]

⁴³ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 28.08.2018. spriedums lietā Nr. 10692/09, 76. punkts. Pieejams: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-185307> [aplūkots 25.02.2025.]

Savukārt, vērtējot politiķu izteicienus, Eiropas Cilvēktiesību tiesa vairākkārt ir konstatējusi, ka dažreiz tie iziet ārpus vārda brīvības robežām. Piemēram, lietā “Zemmurs pret Franciju” (“Zemmour v. France”) Eiropas Cilvēktiesību tiesa konstatēja, ka ieviešanas iesniedzēja tiesībās uz vārda brīvību bija nepieciešama demokrātiskā sabiedrībā, lai aizsargātu citu personu tiesības, kas bija apdraudētas šajā lietā.⁴⁴ Iesniedzējs, uzstājoties televīzijas šovā, bija izteicies pret Francijas musulmaņu kopienu, ar ko veica darbības, kas vērstas uz diskriminācijas un reliģiska naida izraisīšanu. Tiesa, vērtējot šīs darbības, īpaši norādīja, ka iesniedzēja paziņojumos bija ietverti nievājoši un diskriminējoši apgalvojumi, kas varētu saasināt domstarpības starp frančiem un musulmaņu kopienu kopumā.

Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē bija arī lietas, kad tiesa konstatēja, ka valsts nepamatoti ierobežo vārda brīvību. Piemēram, lietā “Gunduzs pret Turciju” (“Gunduz v. Turkey”) Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir norādījusi, ka M. Gunduzs, pasludinot sevi par islāma sekas pārstāvi, televīzijas debatē laikā kritiski atsaucās par demokrātiju un pieprasīja atteikties no pilsoniskiem un demokrātiskiem principiem un iesākt dzīvot saskaņā ar šariata likumiem. M. Gunduzs tika notiesāts Turcijā par reliģiskā naida izraisīšanu pret citām reliģijām un ticībām. Vērtējot šos notikumus, Eiropas Cilvēktiesību tiesa nav saskatījusi M. Gunduza rīcībā pārkāpumus un konstatēja, ka Turcija ir pārkāpusi Cilvēku tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 10. pantu.⁴⁵

Līdzīgus secinājumus Eiropas Cilvēktiesību tiesa izdarījusi attiecībā uz Azerbaidžānu lietā “Tagijevs un Huseinovs pret Azerbaidžānu” (“Tagiyev and Huseynov v. Azerbaijan”). Šajā lietā bija divi pieteicēji: pirmais – pazīstams rakstnieks un žurnālists un otrais – laikraksta galvenais redaktors. Viņi bija publicējuši rakstu, kas nacionālās tiesas spriedumā bija atzīts par vēstu uz reliģiskā naida izraisīšanu. Vērtējot šo spriedumu, Eiropas Cilvēktiesību tiesa norādījusi, ka nacionālām tiesām būtu jāveic visaptverošs novērtējums izteikumiem, lai attaisnotu valsts iejaukšanos un līdzsvarotu tiesības uz vārda brīvību ar reliģiskās pārliecības brīvību.⁴⁶

Vērtējot Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksi kopumā, jāsecina, ka tās prakse liecina, ka tiesa spēj atrast līdzsvaru starp personas tiesībām uz vārda brīvību un tiesību ļaunprātīgas izmantošanas aizliegumu, kas neļauj personām atsaukties uz vārda brīvību, lai izplatītu idejas, kas ir pretrunā Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas vērtībām.

3. Naida runas un aizskaroša satura izplatīšanas nepieļaušana

Kā jau bija teikts, Latvijas normatīvais regulējums jēdzienus “naida noziegums” un “naida runa” neizmanto. Visbiežāk Latvijas teritorijā šos jēdzienus lieto kontekstā ar Krimināllikuma 78. pantu “Nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšana” un 150. pantu “Sociālā naida un nesaticības izraisīšana”, kā arī citām Krimināllikumā

⁴⁴ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 20.12.2022. spriedums lietā Nr. 63539/19, 66. punkts. Pieejams: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-221837> [aplūkots 25.02.2025.]

⁴⁵ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 04.12.2003. spriedums lietā Nr. 35071/97, 53. punkts. Pieejams: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-61522> [aplūkots 25.02.2025.]

⁴⁶ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 05.12.2019. spriedums lietā Nr. 13274/08, 46. punkts. Pieejams: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-198705> [aplūkots 25.02.2025.]

ietvertām normām gadījumos, kad noziedzīgā nodarījumā motīvs bija naidis pret kādu aizsargājamo sabiedrības grupu.

Autors vairākos savos iepriekšējos rakstos jau bija norādījis, ka, viņaprāt, likumdevējs nav ievērojis konsekvenci, paredzot atšķirīgas soda sankcijas par līdzīgiem noziegumiem, jo spēkā esošais normatīvais regulējums joprojām paredz dažādus sodus par nacionālā, etniskā, rasu un reliģiskā naida izraisīšanu (Krimināllikuma 78. pants) un par sociālā naida un nesaticības izraisīšanu (Krimināllikuma 150. pants). Arī 2024. gadā Latvijas Universitātes Akadēmiskā apgāda publicētā rakstā “Kriminālatbildības par naida izraisīšanu Latvijā vēsturiskā attīstība un nākotnes perspektīvas” tika konstatētas nepilnības Latvijas normatīvajā regulējumā attiecībā uz minētajiem Krimināllikuma pantiem un bija piedāvāts šos pantus apvienot vienā pantā.⁴⁷

Līdzšinējā Krimināllikuma 78. panta “Nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšana” un 150. panta “Sociālā naida un nesaticības izraisīšana” piemērošanas prakse liecina par vēsturisko notikumu ietekmi uz analizējamo normu piemērošanas statistiku.⁴⁸ Pēdējo trīs gadu laikā notikumi Ukrainā kļuvuši par katalizatoru šādam pieaugumam. Aktualizējusies arī Krimināllikuma 74.¹ panta “Genocīda, nozieguma pret cilvēci, nozieguma pret mieru un kara nozieguma attaisnošana” piemērošanas prakse.

Analizējamā jautājuma vēsturiskā aktualitāte atspoguļojas arī Latvijas tiesu praksē. Piemēram, 2024. gada 26. septembrī Rīgas pilsētas tiesa atzina /pers. A/ un /pers. B/ par vainīgām Krimināllikuma 78. panta otrajā daļā paredzētā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanā.⁴⁹ /Pers. A/ un /pers. B/ personu grupā, būdamas naidīgi noskaņotas pret Ukrainu un Ukrainas valstspiederīgajiem, nolūkā saņemt tiešsaistes sociālā tīkla /nosaukums/ lietotāju naidīgus komentārus, kas vērsti pret Ukrainas valstspiederīgajiem, un tādā veidā izraisīt nacionālo naidu pret tiem, vairākas reizes izdara darbības, kas bija saistītas ar Ukrainas valsts karoga zaimošanu. Visas darbības tika filmētas. Tiesa atzina /pers. A/ un /pers. B/ par vainīgām Krimināllikuma 78. panta otrajā daļā paredzētā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanā un sodīja /pers. A/ ar sabiedrisko darbu uz 170 (viens simts septiņdesmit) stundām un /pers. B/ ar sabiedrisko darbu uz 160 (viens simts sešdesmit) stundām.

Citā gadījumā 2024. gada 29. augustā Vidzemes rajona tiesa atzina /pers. C/ par vainīgu Krimināllikuma 74.¹ panta otrajā daļā un Krimināllikuma 78. panta otrajā daļā paredzētā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanā.⁵⁰ Tiesa konstatējusi, ka /pers. C/ tiešsaistes sociālajā tīklā /nosaukums/, apzinoties, ka konkrētajam tiešsaistes sociālajam tīklam var piekļūt neierobežots lietotāju loks, mērķtiecīgi publicēja piecus video ierakstus krievu valodā. Tajos /pers. C/ izplatīja naidīgus, agresīvus un nievājošus izteikumus, kas vērsti pret ukraiņiem un latviešiem. Par minētām darbībām tiesa sodīja /pers. C/ ar brīvības atņemšanu uz 3 (trim) gadiem, sodu nosakot nosacīti ar pārbaudes laiku uz 3 (trīs) gadiem.

⁴⁷ Treļš Ē., Sokolovska I. 2024, 263. lpp.

⁴⁸ Treļš Ē., Krutova Ē. International situation as a barometer of hate crimes. Grām.: Criminalistics and forensic expertology: science, studies, practice 19. Vilnius, Brno: Forensic Science Centre of Lithuania, Criminalists' association of Lithuania, 2023, pp. 107–113.

⁴⁹ Rīgas pilsētas tiesas 26.09.2024. spriedums lietā Nr. K77-2386-24/121. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/541029.pdf> [aplūkots 25.02.2025.]

⁵⁰ Vidzemes rajona tiesas 29.08.2024. spriedums lietā Nr. K71-0485-24/11. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/538656.pdf> [aplūkots 25.02.2025.]

Divos gadījumos personas paudušas īstenotā nozieguma pret cilvēci, nozieguma pret mieru un kara nozieguma publisku slavināšanu un attaisnošanu, atrodoties publiskā vietā. Pirmajā gadījumā /pers. D/ 2024. gada 28. martā ap plkst. 5.40, atrodoties /adrese/, būdama alkohola ietekmē, apzinoties, ka viņa atrodas publiskā vietā un viņas teikto dzirdēs gan pašvaldības policijas darbinieki, gan jebkurš garāmgājējs, gan klātesošās personas, agresīvā tonī krievu valodā izkliedza vairākas frāzes, atbalstot Krievijas Federācijas īstenoto karu, publiski slavinot un attaisnojot to.⁵¹ Tiesa atzina /pers. D/ par vainīgu un sodīja ar īslaicīgu brīvības atņemšanu uz 2 (diviem) mēnešiem.

Savukārt otrā gadījumā /pers. E/ atļāvusies vēl vairāk: 2024. gada 17. februārī ap plkst. 23.11, atrodoties /adrese/, agresijas uzplūdā, alkohola reibumā, nolūkā uzbrukt Rīgas valstspilsētas pašvaldības policijas Centra pārvaldes inspektoram vienu reizi ar roku iesita viņam pa sejas kreiso pusi, pēc kā vienu reizi ar kāju iespēra viņam starp kājām.⁵² Pirms uzbrukuma /pers. E/, apzinoties, ka viņa atrodas publiskā vietā un viņas teikto dzirdēs gan policijas darbinieki, gan jebkurš garāmgājējs, agresīvā tonī krievu valodā izkliedza vārdus, atbalstot Krievijas Federācijas īstenoto karu. /Pers. E/ paustā saturs attaisnoja un slavināja Krievijas Federācijas rīcību Ukrainā, atzīstot to par pareizu un nepieciešamu arī Latvijas Republikā. Tiesa atzina /pers. E/ par vainīgu smaga nozieguma, kāds paredzēts Krimināllikuma 269. panta "Uzbrukums varas pārstāvim un citai valsts amatpersonai" pirmajā daļā un 74.¹ panta pirmajā daļā, izdarīšanā un noteica galīgo sodu par abiem nodarījumiem – naudas sodu 10 500 eiro apmērā.

Analizējot aktuālo tiesas praksi, jākonstatē, ka piemērotie sodi atbilst nodarījuma raksturam. Visos aprakstītajos gadījumos tiesa ņēmusi vērā pašreizējo starptautisko situāciju, nodarījuma vēsturisko kontekstu, kā arī konstatējusi, ka veiktās darbības iziet ārpus vārda brīvības robežām.

Secinājumi un priekšlikumi

1. Nacionālais normatīvais regulējums nosaka katras atsevišķās valsts vārda brīvības robežas. Nosakot vārda brīvības robežas, valstīm būtu jāņem vērā arī tām saistošais starptautiskais normatīvais regulējums.
2. Latvijas normatīvais regulējums un valsts starptautiskās saistības ļauj noteikt vārda brīvības ierobežojumu mērķus. Konkrētie ierobežojumi var būt vērsti gan uz viena, gan uz vairāku mērķu sasniegšanu. Interpretācijas ceļā var identificēt šādu vārda brīvības ierobežošanas mērķus: (1) cilvēktiesību aizsardzība; (2) nacionālās drošības (valsts drošības) aizsardzība; (3) valsts teritoriālās vienotības aizsardzība; (4) demokrātiskās valsts iekārtas aizsardzība; (5) sabiedrības drošības aizsardzība; (6) sabiedriskās kārtības nodrošināšana; (7) nacionālā, etniskā, rasu, reliģiskā un cita naida izraisīšanas nepieļaušana; (8) diskriminācijas aizlieguma pārkāpšanas nepieļaušana; (9) vardarbības nepieļaušana; (10) tautas labklājības aizsardzība; (11) sabiedrības veselības aizsardzība; (12) tikumības

⁵¹ Rīgas pilsētas tiesas 24.05.2024. spriedums lietā Nr. K77-2456-24/67. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/534838.pdf> [aplūkots 25.02.2025.]

⁵² Rīgas pilsētas tiesas 12.08.2024. spriedums lietā Nr. K77-2264-24/113. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/537918.pdf> [aplūkots 25.02.2025.]

un morāles aizsardzība; (13) personu reputāciju un tiesību aizsardzība; (14) konfidenciālas informācijas izpaušanas nepieļaušana; (15) kara propagandas nepieļaušana; (16) citu likumpārkāpumu nepieļaušana.

3. Analizējot Latvijas krimināltiesisko regulējumu, raksta autors secina, ka tas paredz atbildību par vairākiem otrajā punktā izveidotā sarakstā minētajiem apdraudējumiem. Vienlaikus autors konstatē, ka Krimināllikumā nav īpaši izceltas dezinformācija (t. sk. viltus ziņu izplatīšana), propaganda un aģitācija, kas vērstas pret Latvijas valsti un Latvijas tautu, pašreizējos starptautiskajos apstākļos kļuvušas par nopietnu valsts drošības apdraudējumu. Pašreizējā tiesību piemērošanas prakse liecina, ka dezinformācija, propaganda un aģitācija, kas izpaužas kā kara attaisnošana, bieži vien tiek kvalificētas pēc Krimināllikuma 74.¹ panta “Genocīda, nozieguma pret cilvēci, nozieguma pret mieru un kara nozieguma attaisnošana” kā pret Latvijas valsti veikta darbība – pēc 80. panta “Pret Latvijas Republiku vēsta darbība”, ja tas ir izdarīts organizētā grupā – pēc 80.¹ panta “Apvienošanās organizētā grupā ar mērķi veikt pret Latvijas Republiku vēstu darbību”. Atsevišķos gadījumos tika uzsākti kriminālprocesi pēc Krimināllikuma 78. panta “Nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšana” un pēc 231. panta “Huligānisms” (pēdējais no minētajiem pantiem bija piemērots, piemēram, gadījumā, kad persona izplatījusi viltus ziņas). Šīs tēzes kontekstā likumdevējam būtu lietderīgi izvērtēt iespēju nostiprināt Krimināllikumā jēdzienus “dezinformācija”, “aģitācija” un “propaganda”, paredzot pastiprināto atbildību par nodarījumiem, kuros minētās darbības ir iekļautas kā kvalificējošās pazīmes.
4. Eiropas Cilvēktiesību tiesa konstatējusi nepilnības Latvijas tiesībaizsardzības iestāžu darbā saistībā ar lietu uzsākšanu un izmeklēšanu par darbībām, kas vērstas uz naida un nesaticības izraisīšanu. Eiropas Cilvēktiesību tiesa lietā “Hanovs pret Latviju” (“Hanovs v. Latvia”) norādīja, ka valstu nespēja vērsties pret naida noziegumiem var normalizēt naidīgu attieksmi pret LGBTI personām, nostiprināt neiecietības un diskriminācijas kultūru un mudināt uz turpmākām līdzīga rakstura darbībām. Raksta autora ieskatā, minētais būtu attiecināms arī uz citām sociālām grupām, kuru aizsardzībai, ja tāda ir nepieciešama, būtu jāorientē Latvijas tiesībaizsardzības iestāžu amatpersonas.
5. Lietā “Hanovs pret Latviju” Eiropas Cilvēktiesību tiesa atzīmēja arī, ka tikai efektīvie krimināltiesiskie mehānismi var nodrošināt atbilstošu aizsardzību un kalpot kā preventīvais līdzeklis. Tiesas ieteikums sakrīt ar Latvijas normatīvajā regulējumā nostiprināto iespēju uzsākt kriminālprocesu tad, ja ziņas satur informāciju par iespējamu notikušu noziedzīgu nodarījumu un tās ir iespējams pārbaudīt tikai ar kriminālprocesa līdzekļiem un metodēm (Kriminālprocesa likuma 370. panta otrā daļa). Minētais ļautu izvairīties no negatīvās prakses nepamatoti uzsākt policijas resorisko pārbaudi (Par policiju, 14.¹ pants) vai administratīvā pārkāpuma lietu. Pēdējais ir arī pretrunā ar Administratīvās atbildības likuma 5. panta trešajā daļā nostiprināto atrunu, ka administratīvā atbildība par likumā vai pašvaldību saistošajos noteikumos paredzētajiem pārkāpumiem iestājas, ja par šiem pārkāpumiem nav paredzēta kriminālatbildība. Tātad Krimināllikumam ir prioritāte attiecībā pret Administratīvās atbildības likumu, un visos gadījumos, kad ir konstatētas naida nozieguma pazīmes, izmeklētajam būtu jāuzsāk kriminālprocess.